

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

131:2 • 2011

Textilimport till Stockholm 1720–1738

CHRISTINA DALHEDE* Göteborgs universitet

Lili-Annè Aldman, *En merkantilistisk början: Stockholms textila import 1720–1738*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala studies in economic history 85 (Uppsala: Uppsala universitet 2008). 317 s. (Summary in English: A mercantilistic beginning: the import of textiles to Stockholm 1720–1738.)

Lili-Annè Aldmans avhandling skapar nya infallsvinklar på flera plan samtidigt: 1. *Omslagsbilden* visar utsikten över Skeppsbron i Stockholm från 1700-talets slut. Kanske finns en symbolik i bilden, då tidsramen är 1720–1738. 2. *Förordet* är annorlunda till sin karaktär, sitt omfång och innehåll. Fyra strofer ur Karin Boyes ”Vårvisa” ur *Glömda land* (1924) öppnar dörrar och funderingar. Kanske gör Aldman redan här ett annorlunda försök att skapa en förförståelse hos läsaren, en möjlig förklaringsmodell till arbetet. 3. *Grundforskning* genomförs i ett mycket arbetsintensivt och tvärvetenskapligt källmaterial.

Konkreta exempel från Stockholm 1720 får öppna upp i inledningskapitlet. Handelsmän som Peter Steen och Conrad Fült ger avhandlingstexten dess första ansikten. Läsaren lotsas varsamt in i avhandlingens värld, möter handelsmännen och deras textilimport vid olika tillfällen. Aldmans avhandling har som syfte att ”utifrån en institutionell ansats studera hur Stockholms importörer inom den textila sektorn anpassade sin utrikeshandel till den ekonomiska politikens omläggning cirka 1720–1738” (s. 32). För att uppnå sitt syfte, undersöker författaren registrerad import av textilier till Stockholm och hur importen har påverkats av regelsystemets förändringar. Centralt för arbetet är en studie av sådana lagar, förordningar och ”ordningar” som trädde i kraft under perioden 1720–1738 och i vilken utsträckning de kan förklara vad som då skedde med textilimporten till huvudstaden. Douglass C. Norths institutionella teori om formella och informella institutioner/

* Fakultetsopponent

spelregler tillämpas, där olika intressegruppers möjligheter till och intresse för att påverka och förändra spelreglerna studeras: "Institutionernas utformning påverkas av befolkningsunderlag, antalet intresse- och sociala grupper, vilka råvaror som finns att tillgå och sist men knappast minst av vem eller vilken grupp som har starkast förhandlingsposition." (s. 271).

Studien omfattar perioden efter Karl XII. Kungens död 1718, enväldets fall och förlusten av svenska provinser bidrog till förändrade maktförhållanden i Sverige, inte minst för adelns del. De ryska härjningarna utefter kusterna, som hindrade utrikeshandeln i Östersjön, hade då lugnat ned sig och fredsfördragen var på väg. En ny konstitution antogs i Sverige. Undersökningen påbörjas 1720, innan frihetstidens nya ekonomiska politik introducerades. Undersökningens slutår 1738 motiveras med att hattarna tog över makten i Sverige 1738/39. Frihetstidens första årtionden står alltså i centrum för avhandlingen. Aldman kan efter avslutad studie med fog hävda, att det var på 1720–1730-talen, under Arvid Horns ledning, som den verkliga grunden lades för en frihetstidens merkantilistiska politik. Det skedde inte genom hattarnas maktövertagande och under deras regeringstid, som bland andra Eli F. Heckscher hävdar (s. 287). Hattarna kom till dukat bord. Alla merkantilistiska handelspolitiska och näringspolitiska spelregler fanns redan på plats, och de behövde bara vidta åtgärder för att upprätthålla, kontrollera och analysera en sådan ekonomisk politik.

En särskild del av Stockholms utrikeshandel 1720–1738, den textila importen, står i fokus för avhandlingen. Hur svarade utrikeshandlare som var bosatta och verksamma i staden, på de spelregler som var i funktion, beslutades och trädde i kraft under perioden från och med produktplakatets införande 1724? Frågan visar att avhandlingen har en institutionell ansats med utgångspunkt i Norths ovan nämnda terminologi. Nya ekonomiska spelregler "utgör grunden för den förklaringsmodell som kommer att användas", skriver Aldman i kapitel I:1 (s. 25) och fortsätter: "Det är själva processen, under den period då aktörerna utsätts för nya ekonomiska spelregler, som kommer att användas för att förklara varför utrikeshandeln, med fokus på importens produktinnehåll, förändrades." Författaren ser tydliga tecken på att den ekonomiska politiken från frihetstidens början, i högre grad än tidigare, sökte stimulera till en tillverkning inom landet. Ett nyskapande av textila manufakturer och en stimulering av manufakturer skulle med andra ord göra Sverige mer självförsörjande inom branschen. Risken med en tvångslagstiftning var dock uppenbar: den kunde påverka både närings- och handelspolitiken på ett mer eller mindre gynnsamt sätt. Tullhöjningar och importförbud blev resultatet. De överflödsförordningar som kom att införas samtidigt, ledde till att varorna inte längre efterfrågades lika mycket som tidigare. Utrikeshandeln med textila varor kunde ta skada. Både näringspo-

litik och handelspolitik påverkades av institutionerna och utgjorde tillsammans "grunden för den ekonomiska politiken" (s. 25).

Avhandlingen diskuterar den samlade textilimporten till Stockholm, dess fördelning mellan olika typer av tyger och hur textilimporten förändras över tid. Ingående textila råvaror bildar utgångspunkt för indelningen i bomullstyger, linne, ylle, kläde och siden. Tygets kvalitet, vävteknik, form, färg och mönster hör till de variabler, som undersöks. Vilka möjligheter som fanns till imports substitution, det vill säga att ersätta förbjudna textilier av visst material, viss typ och kvalitet, med andra likartade sorter, studeras ingående. En mycket stor – och därmed problematisk – grupp utgörs av "övriga tyger", det vill säga de som innehöll mer än en råvara.

Syfte, frågor, val av tidsperiod och teoretisk ansats styr givetvis valet av källmaterial. Lagar, förordningar och "ordningar" utgör en grupp av centralt källmaterial för avhandlingen. En annan är Stockholms tolagsjournaler, som ingår i stadens räkenskaper. Svenska tolagsjournaler, när de finns bevarade, ger ingående uppgifter om in- och utförda varor och om personer, som deltog i utrikeshandeln. Det är ett mycket givande, men också mycket arbetsintensivt, källmaterial. Även bouppteckningar med noteringar över handelsmäns varulager används för att få fram relevanta prisuppgifter på olika textilier.

Avhandlingen ingår i forskningsprojektet *Skeppsbroadeln i Gamla Stan i Stockholm 1650–1850*, som drivits under Klas Nybergs ledning sedan 2000. Projektet har avsett flera publikationer, bland dem *Kopparkungen: handelshuset Björkman i Stockholm 1782–1824*, som utkom 2006, och Karin Ågrens doktorsavhandling *Köpmannen i Stockholm: grosshandlarens ekonomiska och sociala strategier under 1700-talet*, publicerad i slutet av 2007. Ågrens undersökning var koncentrerad till 1700-talets mitt. Med Aldmans avhandling har Skeppsbroadelsprojektet nu också presenterat resultaten från undersökningsperiodens tidigare del, 1720–1738. Avhandlingen är den sista i projektet, som nu är avslutat. Dess resultat öppnar tillsammans upp för nya forskningsinriktningar, både inom och utom ämnesområdets gränser.

Hur har då författaren valt att lägga upp sitt arbete? Avhandlingen är indelad i tre romerskt paginerade avdelningar (I–III), som i sin tur delas upp i underkapitel. I avdelning I presenterar författaren avhandlingens huvudinnehåll, forskningsläge, frågeställningar, disposition och resultat, som jag nyss sammanfattat. I avdelning II återfinns de djuplodande källgenomgångar som avdelning I bygger på, liksom en mycket värdefull förteckning över vävtekniska termer (s. 187–192), textila råvaror och färger et cetera (s. 192–196) samt tygernas innehåll och kategorisering (s. 197–230). I avdelning III, slutligen, har huvudsakligen en svensk och en engelsk sammanfattning placerats. Där diskuteras också resultatet. Sammanfattningarna följs av

käll- och litteraturförteckningar, medan ort-, person- och sakregister saknas. Förteckningar över tabeller, bilder, diagram och så vidare är placerade direkt efter innehållsförteckningen.

I det första delkapitlet (s. 19–35) möter vi två utrikeshandelsmän i Stockholm 1720, Peter Steen och Conrad Fült. De hörde då till de 20 främsta utrikeshandlarna i staden, räknat på det värde som deras handel representerade. I sin affärsverksamhet sysslade de främst med importvaror. År 1738 var deras situation en annan. Som dåvarande grosshandlare deltog de alltså i utrikeshandeln, om än i minskande grad. Men 1738 hade Peter Steen det hyggligt ställt ekonomiskt, medan Conrad Fült befann sig nära ruinens brant. Vid mötet med de båda handlarna väcks författarens och läsarens nyfikenhet. Vad hade hänt? Varför kunde de inte hålla kvar sin plats bland de största utrikeshandlarna? Varför klarade sig den ene bättre än den andre? Vilka förutsättningar fanns det för handel med importvaror inom ramarna för den svenska ekonomiska politiken? Vilka var de strukturer som gav aktörerna möjlighet att agera? Alderman ser grosshandlarna Steen och Fült som aktörer med möjlighet att påverka innehållet i vad som importerades till Sverige. Samtidigt influerades de av vilken ekonomisk politik som gällde i de områden där de var engagerade.

Avhandlingen avslutas med en sammanfattning och slutdiskussion av resultaten utifrån Norths formella institutioner. Författaren tar där fasta på Norths tes, att förändringar i politiska regler även ger upphov till förändringar i ekonomiska regler och, omvänt, att de ekonomiska spelreglerna reflekterar den förhandlingsposition, som olika grupper har i sammanhanget. Frågorna om när en omläggning av den ekonomiska politiken ägde rum i Sverige, om och i vilken utsträckning, som textilimportörer i Stockholm anpassade sig till det nya, har här fått ett svar för perioden 1720–1738. En omläggning av fartygsrörelser ägde rum under samma tid. Textilimporten till Stockholm gick inte längre huvudsakligen från Östersjöhamnar och gamla svenska besittningar. I stället blev det till största delen till Nordsjöhamnar som Stockholms textilimport koncentrerades.

Några kritiska reflexioner

Formuleringar på sidorna 43 och 171 om att Sverige öppnades åter för handel/utrikeshandel först 1719 är alltför kategoriska. I varje fall går det i en del av Sverige, som Göteborg, att belägga full verksamhet på utrikeshandelsområde både 1718 och tidigare. På sidan 57 talas om stora kostnadsskillnader för textilimport, beroende på varifrån och på vilket fartyg som varan transporterades. Frågan är om det verkligen går att väga in kvalitetsaspekten tillräckligt väl vid beräkningar av kostnader för olika importtyger 1720–1738. På sidan 63 skriver författaren: "Möjligen skulle den lägre importen till

Stockholm 1730 och 1738 kunna förklaras av variationer mellan åren.” Den förklaringen avfärdas emellertid omedelbart, och det är möjligt att Aldman har rätt. Men jag vill hävda att, i varje fall för Göteborgs del, framträder stora variationer mellan olika år i fråga om utrikeshandelns varuvolymer; så också att det, trots likartat antal deltagare i utrikeshandeln, kan finnas stora variationer i deras aktivitet mellan olika år. Det indikerar ett behov av att studera tolagsjournaler också för sammanhängande perioder, inte bara enstaka år. I Göteborg är sådana studier möjliga att genomföra även under 1700-talet. Själv har jag byggt upp och publicerat databaser för hela perioden 1638–1700, eftersom fluktuationerna mellan enstaka år visade sig vara så stora. Ivan Lind ger en bild av direktinkomna fartyg till Göteborg 1719–1742, som visar påfallande skillnader i antalet fartyg liksom i införsel av tyger och vävnader.¹ Det skulle säkerligen vara intressant och givande att undersöka Göteborgs tolagsjournaler med Aldmans metod för en sammanhängande period under 1700-talet.

I sin avhandling rör sig Aldman, som jag ser det, i huvudsak med tre olika typer av källmaterial: spelreglernas, textilimportens och prisuppgifternas källmaterial. Finns det några problem med de tre grupperna? Kan urvalet ha påverkat resultatet? En stor del av resultaten redovisas i tabeller. Särskilt spännande är det, att det genom tolagsmaterialet går att belägga hur olika lagar, förordningar och ordningar slog mot olika sorters tyger. Vad tidigare forskning har hävdad, vederlägger Aldman här genom värdefull grundforskning i ett detaljstudium utifrån viktiga variabler för textilproduktion, råvarans kvalitet, vävteknik vid framställningen, tygernas färg, form, kvalitet och mönster. Tabell 5:1 (s. 119) anger importen av vita och ofärgade tyger mätt i alnar. Hur stor andel av tygerna, som angavs i stycken framgår ej. Det är känt att det fanns en stor variation i styckestorlekar mellan olika produktionsområden i Europa. Om lika många alnar räknas per stycke, oavsett varifrån varan kom och om styckena var längre i Östersjöområdet, skulle det i så fall kunna finnas någon tendens i tabellen genom omräkningen. Den stora problematiska gruppen ”övriga tyger”, som finns med i flera tabeller, hade förtjänat en djupare diskussion.

Akribin är som regel god. Ett och annat olycksfall finns förstås, som i de flesta arbeten. En övertolkning av Lind sker på sidan 166, där Aldman skriver: ”Enligt Lind kan vissa inkomna skepp rentav saknas”, medan Lind skriver: ”Särskilt får man nog räkna med att varupartier eller kanske hela fartyg och deras laster icke kommit med”.² På sidan 172 står: ”Enligt Dalhede ska den genomsnittliga dräktigheten 1653 uppgått till 42,4 och att det dröjde

1. Ivan Lind, *Göteborgs handel och sjöfart 1637–1920: historisk-statistisk översikt* (Göteborg 1923).

2. *Ibid.*, s. 8.

till 1740-talet innan lika stora fartyg trafikerade Göteborg igen som under 1600-talet.” Här fattas uppgiften om att de största fartygen i Göteborg låg mellan 150/170 och 300 läster.

Struktureringen av innehållet leder till onödigt mycket sifferexercis. Frågan är om det inte hade räckt med vanliga arabiska siffror till de respektive avdelningarnas kapitel. Nu får vi dubbla romerska siffror genom avdelningens romerska siffror, som följs av ytterligare romerska siffror. Avdelning I, kapitel 1–5, respektive avdelning II, kapitel 1–6, eller avdelning A, B, C hade varit enklare. Irriterande många ”detta” och ”dessa” används, vilka i vetenskapliga sammanhang ofta leder till otydliga syftningar och därför bör undvikas. Sättet att numrera tabeller, bilder, diagram och figurer är något förvirrande. Med så många tabeller hade löpande numrering varit att föredra. Tabelltitel och tabellhuvud stämmer annars väl överens och källangivelser med eventuella anmärkningar finns med. Men tabeller och diagram skall kunna läsas fristående från varandra och fristående från boken.

Arbetet innehåller 62 vävtekniska termer, förklaringar av teknik och funktion, 46 identifierade namn på råvaror och färger av betydelse utifrån tolagsjournalerna, 305 namn på tyger, varav några är olika namn på samma tyger. Vidare finns 61 tabeller, 10 bilder, 12 diagram och 2 figurer i avhandlingen. Med så många tabeller är det givet, att något kan bli fel, i synnerhet vid omräkningar. Åtskilliga rättelser av siffror i tabellerna i kapitel II:5 gjorde Aldman muntligt och med hjälp av overhead vid disputationen. De viktiga rättelserna är införda på hennes hemsida på Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet.

Litteraturförteckningen använder rubrikerna ”Otryckta och tryckta källor”, ”Otryckt och tryckt litteratur”, ”Övrigt”, ”Muntlig källa” och ”Bildkällor”, vilket förstås skall vara ”Bildkällor”. Vissa rubriker har felaktigt fått kolon efter sig. Som regel är det god överensstämmelse mellan noter, käll- och litteraturförteckning. Däremot saknas vissa titlar av betydelse för undersökningen.³ Ett antal olycksfall i arbetet stör ibland bilden, exempelvis formuleringen ”Som en bakgrund besvaras frågan om hur Stockholms utrikeshandel skilde sig gentemot den svenska, exklusive de finska stapelstäderna, samt kontra andra svenska stapelstäder.” (s. 60).

3. T.ex. Gösta Bodman, *Göteborgs äldre industri* (Göteborg 1923), Claus-Peter Clasen, *Textilherstellung in Augsburg in der Frühen Neuzeit: Band I: Weberei, Band II: Textilveredelung: verlegt bei Dr. Bernd Wießner* (Augsburg 1995), Christian Koninckx, *The first and second charters of the Swedish East India company (1731–1766): a contribution to the maritime, economic and social history of north-western Europe in its relations with the Far East* (Kortrijk 1980) kunde alla ha platsat i arbetet, liksom Horst Krüger, *Zur Geschichte der Manufakturen und der Manufakturarbeit in Preussen: die mittleren Provinzen in der zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts* (Berlin 1958). Den sistnämnda har ett kapitel om merkantilismen i Brandenburg och Preussen och om hantverk och manufaktur i den preussiska staten.

Slutomdöme

Aldmans avhandling är en annorlunda, tidskrävande och djuplodande avhandling – en glad bok, som bevisligen rymmer ett rikt mått av nya infallsvinklar, frambringade genom idogt arbete på vetenskaplig grund och outtröttlig forskarmöda. Även om jag både har berömt och framfört vissa kritiska reflexioner, måste jag understryka, att det är ett noggrant forskningsarbete. Det har relevanta, om än ibland övertydliga, motiveringar till de val som görs utifrån rimliga antaganden. De slutsatser, som dras och de förklaringar som ges, verkar välgrundade. Invändningarna kan inte rubba avhandlingens huvudresultat och avhandlingen ger oss ny kunskap på flera plan.

Studien har lyckats att:

- tidigarelägga en merkantilismens början i Sverige till den tidigaste frihetstiden genom en jämförelse mellan lagstiftningen i teori och praktik;
- visa, hur staten drog lärdom av utvecklingen och anpassade sin lagstiftning; samt
- kartlägga Stockholms grosshandel och textila importmönster mellan 1720 och 1738 i fråga om numerär och fördelning mellan olika slags textilier.

Studien har dessutom:

- skapat ett samlat textilimportlexikon från frihetstidens början i Stockholm med tolagsjournaler som utgångspunkt. Med tolagen som normkälla för vad som ska betalas, visar studien prov på vad man utifrån relevanta frågor kan göra av ett källmaterial som städernas tolagsjournaler. Det öppnar ett nytt forskningsfält. Aldman har därigenom skaffat sig en specialkompetens på området – metodiskt, ämnesmässigt och tidsmässigt – som kommer att vara eftertraktad i den del av forskarsamhället som ägnar sig åt tidigmodern tid;
- tillämpat en vetenskaplig teori, Douglass C. Norths institutionella teori, på ett svårbearbetat, arbets- och tidskrävande källmaterial. Genom sin forskning har Aldman också gett en mer nyanserad bild än tidigare forskning av den ekonomiska effekten av införda åtgärder på lagstiftningens område 1720–1738. Avhandlingen kommer med säkerhet dessutom att tjäna som en populär uppslagsbok av intresse, inte bara för ekonomihistoriker och historiker, utan också för tvärvetenskapligt arbetande forskare inom andra discipliner, liksom för textiltvetare och andra forskningskonsumenter. Arbetet har också visat hur viktigt det är att gå ned på mikronivå, för att kunna upptäcka viktiga händelseförlopp, som en merkantilismens början. Också det innebär ett väsentligt bidrag till forskarsamhället. En jämförelse med tolagsjournaler i Göteborg den aktuella perioden väntar.